A represión franquista en Galicia

Actas dos traballos presentados ao

Congreso da Memoria

Narón,
4 a 7 de decembro de 2003

A represión franquista en Galicia
Actas dos traballos presentados ao Congreso da Memoria
Narón, 4 a 7 de decembro de 2003

1ª edición: maio 2005

Deseño e maquetación: Edicións Embora
Ilustración da portada: Alberto Toval

Depósito Legal:

As causas xudiciais seguidas pola xurisdicción militar: unha fonte para o estudio da represión

Eliseo Fernández Fernández

Na Galiza a guerra civil non existiu como tal, senón que ficou reducida a un golpe de estado, alongado nalgunhas zonas até finais de xulio de 1936 pola resistencia popular. É por elo que a documentación xudicial militar acada unha gran importancia, xa que abrangue información sobre boa parte das accións represivas que o novo réxime dictatorial aplicou sobre a poboación.

Ainda que a documentación obrante nas causas xudicias seguidas pola xurisdiccion militar é unha fonte moi utilizada nalgúns dos últimos traballos publicados sobre a represión na Galiza, ainda existe pouca información sobre o conxunto deste fondo documental e a súa utilidade cara á recuperación da nosa memoria histórica.

Neste traballo desexo abordar unha información inicial e urxente sobre o conxunto dos fondos das causas xudiciais seguidas nos anos da guerra civil no territorio galego. Un traballo que pretende achegar ao público esta documentación e aspira a informarlle da posibilidade de acceso ao fondo, así como algunha información da documentación que pode atopar nel. Un traballo máis pormenorizado do fondo de arquivo debería corresponder ás institucións que teñen encomendada a súa conservación, que ademáis de poder traballar con facilidade o fondo documental, teñen a obriga legal de facilitar o acceso á documentación e de contribuir á difusión da mesma.

Orixe do fondo documental

A xurisdicción militar tiña os seus propios tribunais que, xa nos tempos anteriores á guerra civil, xulgaban os delitos cometidos por militares, contra militares, contra instalacións militares, ou aqueles que os xuices consideraban como incluidos na súa xurisdicción. Na Galiza de 1936 funcionaba unha xurisdicción de mariña, que tiña o seu xulgado en Ferrol, e unha xurisdicción de terra, que tiña xulgados militares en A Coruña, Ferrol, Santiago, Lugo, Ourense, Pontevedra e Vigo.

A partir de 1936 a xurisdicción militar extendeu o seu campo de acción ao tempo que a a xurisdicción ordinaria veía moi mermadas as súas competencias coa aparición do novo réxime froito do golpe militar. A amplitude das causas levadas pola xurisdicción militar fixo que abranguera tamén as tentativas da oposición ao réxime de artellar estructuras sindicais, políticas ou guerrilleiras. Como exemplo da abusiva extensión da xurisdicción militar hai que sinalar a importante causa instruida na xurisdiccion de mariña contra os traballadores militarizados do Consejo Ordenador de Construcciones Navales Militares (hoxe IZAR), pola "folga do aceite" de 1946. Ainda así, pode atoparse algunha documentación complementaria á documentación xudicial militar nos arquivos de xulgados, audiencias provinciais (conservados nos Arquivos Históricos Provinciais e, no seu caso, no Arquivo do Reino de Galicia), ou Tribunal Supremo.

A xurisdicción de mariña xulgaba todolos delitos cometidos sobre forzas de mariña, incluida a civil, ás relativas ao persoal da Armada e instalacións militares da mesma. A partir do 18 de xulio a súa actividade centrouse, por exemplo, nos consellos de guerra contra o persoal da Armada que se mantivo fiel ao goberno da República, contra os civís que atacaron ou defenderon instalacións e buques da mariña, contra os inscriptos de mariña que non se presentaron nos seus chamamentos correspondentes, os desertores, e contra as persoas implicadas nas abundantes fuxidas por mar nos anos da guerra.

Canto á xurisdicción de terra, cumpre sinalar que non se atopan causas contra desertores do exército de terra, polo que supoñemos que estas causas se levarían adiante noutra instancia xudicial. As causas de terra forman parte do conxunto documental integrado por todolos xulgados militares da 8ª Región Militar, que abranguía tamén as antigas rexións de Asturias, León, Castilla-La Vieja, País Vasco e Navarra. Era a autoridade da 8ª Región a que sinalaba aos xuices militares dos diferentes xulgados os números correlativos das causas (por exemplo Causa Número 234 - Ano de 1936 - Xulgado de Ferrol - Xurisdicción de Terra, á que podería seguir a causa 235 - Ano de 1936 - Xulgado de León - Xurisdicción de Terra). Polo tanto, non se pode falar de valeiros na numeración correlativa e polo tanto desaparición dalgunha causa, sen ter en conta o conxunto do fondo documental (tarefa esta que sería altamente complicada).

Cumpre sinalar tamén, que ademáis das propias causas, existían as chamadas "Diligencias Previas", que eran informacións practicadas polos xulgados en averigüación de feitos que poderían constituir delitos da súa xurisdicción e que, se non orixinaban a formación dunha causa, quedaron arquivados baixo ese epígrafe.

Situación do Fondo do Tribunal Militar Territorial IV

O fondo documental das causas xudiciais mantén a súa clasificación orixinaria, en atención ao xulgado de procedencia, ainda que a ubicación de cada unha das series documentais integrantes no Fondo non se corresponde coas localidades nas que estaban establecidos os diferentes xulgados. Así, podemos facer un pequeno cadro resumo da distribución das diferentes series:

Ferrol	Mariña	Arquivo da Zona Marítima do Cantábrico - Ferrol
A Coruña	Terra	Arquivo da Zona Marítima do Cantábrico - Ferrol
Santiago	Terra	Tribunal Militar Territorial IV - A Coruña
Ferrol	Terra	Tribunal Militar Territorial IV - A Coruña
Lugo	Terra	Delegación de Defensa en Lugo
Ourense	Terra	Archivo Regional del Noroeste - Ferrol
Pontevedra	Terra	Archivo Regional del Noroeste - Ferrol
Vigo	Terra	Archivo Regional del Noroeste - Ferrol

A custodia de toda a documentación corresponde ao Tribunal Militar Territorial IV, que é a instancia á que hai que dirixir as solicitudes de consulta e a quen corresponde autorizalas. Convén precisar que esta documentación xudicial ainda ten certo volume de consultas administrativas, xa que é unha fonte que permite acreditar as indemnizacións orixinadas pola estancia na cadea nos anos da dictadura franquista ou as pensións orixinadas pola morte violenta de familiares. Por este motivo, é posible que algunha das causas non se atope co conxunto da serie á que pertence senón que poida estar temporalmente no Tribunal Militar Territorial IV na Coruña, ao que se trasladan en ocasións, como instancia encargada de acreditar estes datos.

Atendendo á súa distribución, existe unha gran variedade de instrumentos de descripción das series, que podemos resumir brevemente no seguinte cadro:

Ferrol	Mariña	Archivo da Z.M.C. - Ferrol	Ficheiro manual
A Coruña	Terra	Archivo da Z.M.C. - Ferrol	Base de datos
Santiago	Terra	Trib. Militar Territorial IV - A Coruña	Base de datos
Ferrol	Terra	Trib. Militar Territorial IV - A Coruña	Base de datos
Lugo	Terra	Delegación de Defensa en Lugo	Libro rexistro
Ourense	Terra	Arch. Regional del Noroeste - Ferrol	Base de datos
Pontevedra	Terra	Arch. Regional del Noroeste - Ferrol	Base de datos
Vigo	Terra	Arch. Regional del Noroeste - Ferrol	Base de datos

En canto aos instrumentos de descripción hai que sinalar os problemas que causa que os instrumentos de descripción da serie

de Causas de Terra instruidas en A Coruña esté localizado no Tribunal Militar Territorial IV, en A Coruña, mentres que a serie atópase instalada no Archivo da Zona Marítima do Cantábrico en Ferrol. Esta disfunción causa non poucos problemas aos investigadores e ao propio persoal do arquivo.

Hai que sinalar tamén que o nivel de descripción acadado para cada unha das series é diferente, polo cal o acceso ás causas ten maiores dificultades nalgúns arquivos e moito menor noutros. Velaí un cadro dos diferentes niveis descriptivos:

Ferrol	Mariña	Archivo da Z. M.C - Ferrol	Feito causante
A Coruña	Terra	Archivo da Z. M.C - Ferrol	Delito - Encausados
Santiago	Terra	Trib. Militar Territorial IV - A Coruña	Delito - Encausados
Ferrol	Terra	Trib. Militar Territorial IV - A Coruña	Delito - Encausados
Lugo	Terra	Delegación de Defensa en Lugo	Delito - Encausados
Ourense	Terra	Arch. Regional del Noroeste - Ferrol	Encausados
Pontevedra	Terra	Arch. Regional del Noroeste - Ferrol	Delito - 1º encausado
Vigo	Terra	Arch. Regional del Noroeste - Ferrol	Delito - 1º encausado

Atendendo aos instrumentos de descripción existentes e ao nivel de descripción acadado para cada unha das series, podemos resaltar a dificultade de consulta das causas instruidas en Ferrol pola xurisdicción de Mariña, que hai que tentar atopar nun ficheiro manual e no cal non figura o nome dos encausados (só está cando hai un único encausado, como por exemplo nas desercións de inscriptos de mariña); tamén as causas instruidas en Lugo pola xurisdicción de Terra teñen un maior nivel de dificultade por non estar informatizado o libro de rexistro, e incluso as causas instruidas en Pontevedra e Vigo presentan certa dificultade de consulta ao reflectir únicamente o nome do primeiro encausado, polo que pode resultar difícil atopar a causa se é que só se coñece a algún dos outros encausados (en ocasións varias decenas de persoas).

Ademáis dos instrumentos de descripción de cada un das series, hai tamén unha fonte de información común para o conxunto documental da documentación do Fondo do Tribunal Militar Territorial IV, que é a base de datos de solicitudes de documentación que leva este Tribunal. Nesta base de datos rexistranse as peticións de persoas implicadas nas causas e dos seus familiares, referidas xeralmente a amnistías; é así como ás veces, sen necesidade de desprazarnos ao arquivo que custodia unha causa e o seu instrumento de descripción, podemos averiguar se existen causas relacionadas con determinadas persoas elevando unha consulta ao Tribunal Militar Territorial IV.

No tocante á conservación material dos fondos pode decirse que é boa, xa que están instalados en locais habilitados específicamente como arquivos. A práctica totalidade deles están instalados en estanterías metálicas, e agrupados en caixas ou legaxos, dependendo de cada un dos arquivos. Ainda así, hai que sinalar que non en toda a súa vida documental, as causas estiveron en boas condicións de conservación, polo que hai algunhas causas dañadas por humidade ou fungos, sen que conste a existencia de tratamentos específicos para esta documentación.

Acceso á documentación

Como xa comentaba anteriormente, a instancia a quen se deben dirixir as solicitudes de consulta é o Tribunal Militar Territorial IV, competente á súa vez para autorizar a consulta. A maioría das consultas se producen para a investigación histórica ou para acreditar pensións; en tempos, cando ainda vivían un gran número de protagonistas das causas, había tamén moito movemento para a petición de indultos e amnistías; e ultimamente hai tamén un certo número de consultas motivadas pola búsqueda de información por parte de familiares das persoas encausadas.

Ainda que nos arquivos nos que están depositados os fondos documentais non se ofrece información por escrito sobre as normas reguladoras do dereito de acceso a esta documentación, hai que sinalar que a norma básica pola que se rixe é a Constitución Española (CE), que no seu artigo 105.b) recolle: “A lei regulará…b) O acceso dos cidadáns aos arquivos e rexistros administrativos, salvo no que afecte á seguridade e defensa do estado, a averiguación dos delitos e a intimidade das persoas”.

Este precepto constitucional foi desenvolvido posteriormente pola Ley de Régimen Jurídico de las Administracións Públicas y del Procedimiento Administrativo Común (LRPAC), que dí no seu artigo 35.h): “Os cidadáns, nas súas relacións coas administracións públicas, teñen os seguintes dereitos…h) Ao acceso aos arquivos e rexistros das administracións públicas nos termos previstos na Constitución e nesta ou noutras leis”.

E no seu artigo 37.1: “Os cidadáns teñen dereito a acceder aos rexistros e aos documentos que, formando parte dun expediente, obren nos arquivos adminstrativos, calquera que sexa a forma de expresión, gráfica, sonora ou en imaxe ou o soporte material no que figuren, sempre que tais expedientes corespondan a procedementos terminados na data de solicitude”.

Existe unha serie de limitacións ao dereito de acceso a arquivos e rexistros, que viña sinalado no artigo 105.b) da CE, como no artigos

37.2 da LRPAC: "o acceso aos documentos que conteñan datos referentes á intimidade das persoas estará reservada a éstas"; complementado polo 37.3 da LRPAC: "o acceso aos documentos de carácter nominativo que sen incluir outros datos pertencentes á intimidade das persoas figuren nos procedementos de aplicación do dereito, salvo os de carácter sancionador ou disciplinario, e que, en consideración ao seu contenido, podidan facerse valer para o exercicio dos dereitos dos cidadáns, poderá ser exercido, ademáis de polos seus titulares, por terceiros que acrediten un interese lexítimo e directo".

Mais é a Ley de Patrimonio Histórico Español a que regula o acceso aos fondos documentais históricos, como o que nos ocupa. E a LPHE ven a recoller no seu artigo 59.1.c) que "cando os documentos conteñan datos de carácter policial, clínico ou de calquer outra índole que poidan afectar á seguridade das persoas ou ao seu honor, á intimidade da súa vida privada e familiar e a súa propia imaxen, non poderán ser públicamente consultados sen consentimento expreso dos afectados, ou até que transcorran vintecinco anos da súa morte, se a súa data é coñecida, ou de cincuenta anos a partir da data do documento, nos demáis casos".

Polo tanto, podemos considerar que o acceso ás causas xudiciais anteriores a 1953 son hoxe mesmo de consulta libre para a investigación como o son en calquera archivo histórico ou administrativo. E pode entenderse tamén que a consulta das causas xudiciais de anos posteriores podería ser libre no caso de que os implicados no proceso morreran antes de 1978, ou de que estiveran ainda vivos e consentiran a consulta da causa xudicial.

Que se saiba, só os investigadores que comezaron a traballar con estes fondos para a investigación histórica, atoparon pechadas as portas para a consulta e reproducción das causas xudiciais. Sen dúbida, a administración militar ainda mantiña os modos preconstitucionais, e consideraba que os arquivos existían para satisfacer as necesidades da administración, mais non dos cidadáns nin da sociedade no seu conxunto.

En canto á reproducción da documentación non está regulada ningunha limitación unha vez que se produciu o acceso, e só debería de efectuarse contra o pago das taxas establecidas legalmente. E neste caso sí que existen máis dificultades, xa que nalgúns dos arquivos nos que están depositadas as causas se esixe unha autorización expresa para facer fotocopias ainda que se accedera libremente á consulta das mesmas. Por outra banda, as deficiencias das fotocopiadoras e a ausencia de persoal adicado á reprografía motiva que en moitas ocasións sexa o usuario quen teña que facer as fotocopias; e as taxas pola reproducción semella que non están reguladas, o que produce unha certa inseguridade ao investigador.

Por último, hai que sinalar que o requisito de autorización previa á consulta polo Tribunal Militar Territorial IV é un anacronismo no referente ao acceso aos documentos depositados en arquivos legalmente constituidos, que deberían de poder servir a documentación baixo os seus propios criterios (atendendo á regulación legal do acceso), sen necesidade de autorización expresa do Tribunal Militar Territorial IV. Resulta lóxico pensar que se o Tribunal Militar Territorial IV transfire unha documentación a un arquivo, como pode ser o Archivo General de la Zona Marítima del Cantábrico ou o Archivo Regional del Noroeste, a responsabilidade para permitir o acceso á documentación debería de ser regulado polos propios arquivos. Persoalmente, teño consultado causas xudiciais do fondo da Audiencia Territorial da Coruña, depositadas no Arquivo do Reino de Galicia, sen necesidade de facer unha petición ao xulgado de orixe.

Esta cuestión non é banal, xa que o sistema actual pode retardar entre un e dous meses o acceso a unha documentación que, doutro xeito, podería consultarse directamente no arquivo o primeiro día que se acudira ao mesmo. Se un investigador solicita a consulta dunha causa xudicial e, dous meses despois, accede á mesma, e atopa outra causa xudicial relacionada, tería que pedir unha nova autorización e voltar dous meses despois. Incluso pode ser que despois de dous meses de espera, a causa xudicial que se desexa consultar poida non corresponder á persoa pola que se procura senón a unha persoa co mesmo nome, ou o que é peor, pode resultar que non se atope no arquivo ao que se dirixiu ao investigador.

Volume de documentación conservada

No relativo á cantidade de causas relativas á Galiza depositadas nos diferentes arquivos é difícil cuantificar o número de causas conservadas nos diferentes depósitos. No relativo ás causas de mariña resulta difícil facer unha cuantificación das causas sustanciadas na Galiza, xa que a numeración é correlativa e semella abranguera a todalos Departamentos Marítimos existentes en 1936. En canto ás causas de terra sí que temos unha información aproximada que pode sernos de utilidade para evaluar o conxunto dos fondos, referido sempre ao conxunto da 8ª Rexión Militar.

Ano	Nº aproximado de causas
1936	1.400
1937	1.600
1938	930
1939	1.140
Total	5.070

Para facernos unha idea aproximada do fondo relativo a Galiza temos que ter en conta que este volume de causas abranguía a outras zonas como as antigas rexións de Asturias, León, Castilla-La Vieja, País Vasco e Navarra,.

Temos ademáis algúns datos máis concretos referentes aos tribunais militares de terra de Ferrol e A Coruña que, con cautelas, poden extrapolarse ao resto da Galiza (non en termos absolutos no referido ao número de causas, xa que a represión foi moi forte na Coruña e Ferrol, senón na súa evolución temporal).

	Causas 1936	Causas 1937	Causas 1938	Causas 1939	Total
A Coruña	109	186	109	103	507
Ferrol	38	57	31	32	158
Total	147	243	140	135	665

	Implicados 1936	Implicados 1937	Implicados 1938	Implicados 1939	Total
A Coruña	386	526	226	97	1235
Ferrol	195	214	49	34	492
Total	581	740	275	131	1727

Estes datos indican claramente a progresión da xustiza militar nas prazas de Ferrol e A Coruña, que comeza con forza en 1936 (hai que ter en conta que as causas deste ano refirense aos sete primeiros meses do ano, de relativa tranquilidade, e os cinco seguintes, de furiosa represión), crece ainda en 1937, para reducirse sensiblemente en 1938 e 1939.

Resulta curioso sinalar tamén a diferencia de ratio causa/acusados entre A Coruña e Ferrol, xa que mentres na Coruña hai unha media aproximada de dous encausados por causa, en Ferrol a media é de tres encausados por causa. Mais significativa é ainda esta relación se a valoramos en función do ano, xa que en 1936 e 1937 a media era de 4 e 5 encausados por causa, en 1938 e 1939 a relación era de 2 e 1 respectivamente. Esto implica ben ás claras unha xustiza máis selectiva nos anos 1938 e 1939 diante da abusiva e xeneralizada represión de 1936 e 1937.

Non consta a desaparición definitiva de documentación xudicial referida a represión franquista, ainda que sí hai causas "temporalmente desaparecidas", polo tráfico da documentación entre os diferentes depósitos e o Tribunal Militar Territorial IV, que ás veces impide a localización de determinadas causas. Noutras ocasións, as causas están mal ordeadas no depósito e por elo as peticións dos

investigadores e familiares non son atendidas debidamente; este caso é máis corrente na Delegación de Defensa de Lugo, onde semella haber un evidente descontrol da documentación arquivada: nunha consulta que realicei no verán do 2003, unha de cada tres peticións non foi atendida ao non atoparse a causa, sen unha explicación coherente dos problemas de localización da mesma.

Ainda así, é importante non esquecer que moitos galegos escaparon fora da Galiza e foron xulgados posteriormente en sitios como Asturias, Euzkadi, Catalunya ou Madrid, dependendo o lugar onde foran detidos. Algunhas destas causas xudicias poden estar depositadas en Ferrol (se foron sustanciadas noutros xulgados da VIII Región Militar) ou noutros arquivos militares.

A información suministrada polas causas xudiciais: entre a fantasía e a realidade

Se ao consultar unha causa xudicial de calquera época hai que ter en conta que moitos dos seus contidos están sesgados en función das posibles consecuencias penais e económicas do proceso, neste caso hai que manter ainda máis cautelas; porque non só nos atopamos coa natural necesidade dos reos de evitar unha condena, senón que o resto dos actores do proceso (forzas e corpos da seguridade do estado, fiscais, testemuñas, xuices e mesmo algún abogado) traballan para condenar aos reos en base a delictos que na maior parte das ocasións eran ficticios, ou polo menos de escasa entidade.

Ademáis nas causas non figuran toda unha serie de feitos importantes que poden coñecerse por outras fontes importantes, dentro das cais hai que destacar a memoria oral. En moitas ocasións as lembranzas dalgúns protagonistas dos feitos ou dos seus familiares poden explicar de xeito sinxelo cousas que aparecen nas causas e semellan inexplicabeis sen a apoiatura da memoria oral. Hai toda unha serie de feitos e relacións (enemistades persoais, relacións familiares ou sentimentais, antiga militancia compartida, etc.), que só se poden albiscar na documentación contida nas causas xudiciais.

Sendo así, resulta unha delicada misión trascender a montaxe xudicial e discernir entre o marasmo de declaracións e informes policiais aquelo que pasou realmente e aquelo que serviu para artellar unha condena ou, en poucas ocasións, para zafar dela.

O mecanismo polo que se iniciaban as causas era ben atípico: ainda que algunhas veces o inicio das mesmas respondía a unha denuncia ou á investigación dun delicto, a maior parte das veces non era así; o primeiro era a detención dunha persoa e logo artellá-

base o expediente buscando os delictos polos que había que xulgalos. Nos primeiros tempos foi corrente incluso que, cando non se atopaba o delicto ou éste non tiña entidade, a causa era sobreseida e o reo pasaba a disposición do Delegado de Orden Público. En moitas ocasións, a custodia polo devandito delegado era sinónimo dunha execución irregular: o “paseo”. Ese foi o caso, por exemplo, do ex-crego e militante republicán Matías Usero, o profesor racionalista Francisco Iturralde, o militante galeguista Arturo Noguerol, todos eles en Ferrol e a súa bisbarra, ou o antigo sindicalista Eduardo Puente, en Compostela.

Por todo elo convén precisar que só unha parte da represión está documentada nestas causas xudiciais; moitas mortes e outras formas de represión non seguiron o cauce legal senón que se produciron por fora do mesmo. Ás veces só algunha parte do proceso represivo se levou pola vía xudicial, mentres que outras o foron extraxudicialmente. Así, podemos saber de moitos casos de persoas asasinadas sen que conste nin unha única liña sobre eles na documentación xudicial. Un caso claro é o do sindicalista pesqueiro Manuel Montes Don e o seu fillo Carlos Montes Babío, asasinados polo reartellamento das redes clandestinas da CNT a finais de 1937 e comezos de 1938, sen que, a pesar do avanzado da data, conste a existencia de ningún sumario contra eles. Casos como os seus foron frecuentes en toda Galiza e por bastante tempo.

Diante da existencia dunha persoa detida, unha das primeiras medidas que adoptaban os instructores era a de tomar declaración aos imputados e aos testigos ou supostos testigos dos feitos dos que se lle acusou. Posteriormente era común reclamar informes das súas actividades anteriores ao golpe militar e cando este se produciu. Aquí entraban en xogo dende alcaldes a curas, pasando por falanxistas, garda civil, e servicios de investigación da policía ou das forzas armadas.

Despois é corrente que o instructor do caso elevara un resumo dos feitos ao tribunal para que este decidira se xulgaba xa os feitos ou proseguía con outros actos de instrucción. En ocasións os sumarios alongabanse por máis dun ano, agardando informes e declaracións, ou modificandose a medida que ían sendo detidas novas persoas implicadas nos sucesos. Finalmente celebrabase o consello de guerra, que remataba sendo un simulacro de xustiza na que os abogados defensores eran case sempre convidados de pedra. En raras ocasións os acusados podían presentar testigos ao seu favor e mesmo cando esto sucedía estos testigos eran ameazados, recriminados ou multados polas súas declaracións a favor dos reos.

Ao longo de todo este proceso ían aparecendo unha serie de informacións que hoxe poden resultar de utilidade para coñecer a historia da nosa terra na primeira mitade do século XX.

Información sobre os anos anteriores á guerra civil

En ocasións, as causas xudiciais ofrecen importante información do que era a actividade sindical e política en toda Galiza nos anos anteriores á guerra civil; a investigación das persoas xulgadas nas causas recollen moitas informacións e documentos difíciles de atopar noutros arquivos. Dende documentación incautada a sociedades sindicais, agrarias ou partidos políticos, até os informes das novas autoridades relativas aos encausados: e aquí incluimos os informes elaborados pola policía, servicios de información, garda civil, alcaldes, Falange e mesmo curas.

Cando as referencias proveñen de documentación incautada poden considerarse bastante fiables, mais cando veñen de informes policiais ou parapoliciais, xa hai que ter máis precaucion á hora de valoralos, xa que poden estar moi sesgadas. Ademáis no relativo á adscripción política dos encausados é frecuente a confusión entre as diferentes organizacións sindicais e políticas da esquerda ou a simplificación coas denominacións de "marxista", "rojo" ou "comunista".

Información sobre o levantamento militar de 1936 na Galiza

Unha gran cantidade de causas tiñan como feitos de referencia o movemento rebelde dos militares e a resistencia popular diante da intentona facciosa. Logo poderíamos pensar que é posible atopar unha cumprida información sobre estes feitos, que motivaron centenares de condenas a morte e milleiros de persoas encarceradas. Mais ás veces as arbres non deixan ver o bosque e resulta extremadamente dificultoso o recoller visións xerais sobre o que aconteceu en cada unha das prazas. Se nos fiaramos pola xustiza dos sublevados, a escasa semán que durou o movemento rebelde e na que apenas morreron medio cento de golpistas, semellaría unha tremenda loita de varios meses entre dous exércitos regulares.

Hai nas causas unha tremenda esaxeración do que foron os intentos de organizar a resistencia ao golpe e dos escasos éxitos que logrou; ao tempo houbo unha glorificación esaxerada das heroicidades dos militares golpistas diante dun exército enemigo de obreiros e labregos sen armamento nin organización mlitar. A final o que remata quedando bastante ben ilustrado nas causas xudiciais é como un vergoñento e abusivo golpe de estado militar remata

convertindose por obra e gracia da propaganda no "glorioso movemento nacional".

Información sobre a represión xudicial

Neste campo pisamos xa terra firme. Porque a represión xudicial que hai nas causas é a que efectivamente foi naquelas datas. Nin máis nin menos. As condenas a morte, cadea perpetua e longas penas de cárcere por delitos de escasa entidade foron moeda común naqueles anos. Ainda que non hai ningún traballo de conxunto sobre a repercusión que tivo sobre a poboación galega este tremendo movemento represivo protagonizado pola xustiza militar, sería moi significativo ver a tremenda cantidade de persoas que padeceron condenas de cárcere ou morte nos primeiros tempos da sublevación militar.

Ademáis desta visión dos efectos da represión xudicial, podese albiscar tamén moito do método da represión xudicial como complementaria á represión extraxudicial da policía, garda civil e dos milicianos da Falange. Hai varios casos nos que esa complementariedade queda palmariamente demostrada, ao figurar certificados dos paseos contra persoas que foran absoltas ou ás que se sobreseera as súas causas na xurisdicción militar, sen que eso promovera ningunha protesta nin a adopción de medidas de carácter xudicial.

Pola contra, si que figuran nas causas as ameazas ás persoas que declaran a favor dos reos, ao longo da instrucción e mesmo nas actas dos consellos de guerra, que podían rematar co inicio de dilixencias contra algúns testigos por suposto perxurio, ou por calquera outro motivo que lle cadrara aos xuices ou fiscales.

Información sobre a represión extraxudicial

Xa comentei no referente á represión xudicial como nas causas figuran reflectidos algúns paseos contra persoas que foran absoltas en causas xudiciais. Tamén hai moitos casos de causas xudiciais nos que aparecen informes da policía ou garda civil referidos aos supostos autores dos delitos como "morto nos sucesos de xulio", "morto ao tentar escapar", "morto en enfrontamento coas forzas de seguridade". Noutros casos, figura a súa detención mais se perden os seus datos no marasmo xudicial para rematar enterandonos por outra fonte que foi asasinado vilmente sen siquera ser xulgado.

Tamén as declaracións de moitos dos detidos están cheos de relatos de feitos de represión extraxudicial contra persoas agachadas nas súas casas, contra xente escapada nos montes ou que tentaba fuxir

á zona republicana; mais, por suposto, ningunha destas denuncias deu pé a calquer tipo de dilixencia por parte das novas autoridades.

Información de carácter biográfico

Á hora de achegarnos á traxectoria persoal de moitas persoas sinaladas no eido político ou sindical, as causas xudiciais resultan ser unha boa fonte de información. En ocasións os documentos incautados permiten recompoñer as actividades das persoas. Noutras ocasións os informes policiais ou parapoliciais se remontan incluso aos comezos do século XX e recollen os fitos máis significativos das persoas encausadas.

Tamén as declaracións dos encausados e dos testigos poden axudar a recompoñer a traxectoria vital de moitas persoas destacadas nos movementos sociais da Galiza do primeiro tercio do século XX.

Información sobre as persoas e institucións responsabeis da represión

Nas causas podemos tamén atopar informacións biográficas interesantes sobre persoaxes destacados do réxime franquista a través da súa participación en consellos de guerra, xa fora como testigos, como fiscais, abogados defensores, xuices, ou integrantes das forzas de seguridade e das milicias falanxistas.

En cada unha das prazas hai unha serie de nomes de persoaxes que destacaron na represión que saen continuamente mencionados nas causas e que mesmo foron os autores de centos e centos de sentencias xudiciais contra persoas de esquerda. Gracias a esta fonte pode lembrarse aos integrantes das forzas armadas que actuaron con xustiza e dentro da legalidade e os que se prestaron á farsa xudicial que se estaba desenvolvendo.

Información sobre o sistema carcelario e represivo en xeral

Ademáis de informarnos sobre a represión xudicial, as causas xudiciais proporcionan interesante información sobre o sistema carcelario establecido na Galiza e fora dela nos anos mouros da represión. A información do cárcere e dos campos de concentración ven tanto dos momentos previos á sentencia como dos momentos que seguiron ás condenas de cárcere. Así podemos atopar información sobre os campos de concentración e as condicións de vida neles, ou sobre as comisións de clasificación dos prisioneiros, nas que se mantiña presas ás persoas capturadas na zona republicana

até conseguir os seus antecendentes para deixalos en libertade ou sometelos a consello de guerra.

Ademáis, a documentación que segue á execución das sentencias inclúe a aplicación de indultos ás persoas presas e permite coñecer como foi evolucionando o réxime represivo instaurado na nosa terra a finais de xulio de 1936. En moitas causas figura o roteiro carcelario dalgún dos presos, os indultos que se lle aplicaron e, nalgunhas ocasións, a reducción deses beneficios cando as persoas voltaban a caer presas por realizar algunha actividade de oposición ao réxime.

Tamén hai que sinalar que en ocasións aparecen recollidas nas causas sucesos acaecidos dentro das cárceres, como intentos de fuga, motins ou revoltas. Entre elas, por afectar a un bo número de presos galegos, hai que destacar a fuga do penal de San Cristóbal en Pamplona en maio de 1938. En moitas das causas de orixe dos implicados na fuga veñen referencias á súa participación na mesma, sobre todo cando se lle quixo aplicar algún indulto parcial a presos que había tempo que morreran xa na fuga do Penal de San Cristóbal.

Información sobre a oposicion clandestina: organizacións político-sindicais e guerrilla

Outro tipo de información interesante é aquela que atinxe aos intentos de reconstrucción das estructuras organizativas de partidos políticos e sindicatos nos anos que seguiron ao golpe militar de 1936. Entre eles están as actividades clandestinas e guerrilleiras que foron sucedendose nos anos do franquismo. Tendo en conta que as causas xudiciais ían parellas ás investigacións policiais sobre estas actividades, resulta de suma importancia a información contida nestas causas, que pode axudar a explicar algúns feitos relacionados coas actividades guerrilleiras e clandestinas.

Tamén nestas causas figuran documentos relativos a estas actividades, incautados no transcurso das investigacións: e aquí atopamos dende documentación interna dos grupos guerrilleiros, partidos, sindicatos e organizacións unitarias (UNE e ANFD), básicamente, até prensa clandestina. Incluso nalgunha das causas conservanse como probas algúns efectos incautados como bandeiras, listas de nomes en clave ou mesmo municións incautadas ás partidas guerrilleiras.

Conclusión

A importancia da documentación do Fondo do Tribunal Militar Territorial IV ven dada pola escasez de documentación

sobre o período 1931-1975 noutros ámbitos arquivísticos. A destrucción da maior parte da documentación correspondente a aquelas épocas (xa fora da man das novas autoridades e dos propios posuidores para a documentación privada, por mala conservación ou por expurgos irregulares na documentación pública) ou a dificultade de acceso a outras fontes (policía, garda civil, institucións penitenciarias) fai que a documentación das causas xudiciais se convirta nunha ferramenta indispensable para o estudio dos anos da II República e do período de represión que lle seguiu.

Ainda así convén lembrar novamente as cautelas que hai que adoptar diante da documentación das causas xudiciais e discernir entre a información que ten validez por sí mesma (a que atinxe ao método e á cuantificación da represión legal) e aquela outra que hai que poñer en relación con outras fontes históricas (memoria oral ou escrita, documentación doutros arquivos, publicacións periódicas, etc) para valorar correctamente a súa validez.